

Csontváry festészete

ISMERETTERJESZTŐ
diapozitív-sorozat

Szövegét írta: Havas Lujza
Szerkesztette: Ruzicska Józsefné

© Magyar Diafilmgyártó Vállalat
Budapest, 1983

1. *Önarckép. 1896—1902 között*

Kosztka Tivadar, aki Csontváry néven lett festő, a legerőteljesebb és legeredetibb alkotók közé tartozik, akár a magyar, akár az egyetemes művészet mércéjével mérjük. Ezt ma már senki sem tagadja. De a kisszebeni patikus 1853-ban született fiát, aki mielőtt festővé lett, a jogászi és a gyógyszerészi pályán is működött, általában megháborodott dilettánsnak tartotta a szakma és a közvélemény még fél évszázaddal a halála után is.

2. *Önarckép — részlet*

„Félelmetes megszállottság, félelmetes józansággal ábrázolva” — írták erről a portréről húsz éve. Csontváry valóban megszállott volt: egymaga akarta megváltani hazáját és az emberiséget — festészete szuggesztív erejével. 27 éves korában ébredt rá küldetésére, 14 éven át dolgozott az egzisztenciális függetlenségért, és csupán ugyanennyi ideje maradt a mesterség megtanulására és az alkotásra.

3. *Castellamare di Stabia. 1902*

Nem volt dilettáns, bár helyenként harsány színei, elrajzolásai miatt sokan a naív festőkhöz sorolták. Kiváló növendéke volt Hollósy Simon müncheni iskolájának, ahol magyar festők egy csoportja — a későbbi nagybányaiak — ekkortájt készült a plein air festészet magyarországi meghonosítására. Csontváry célja is a látvány hű visszaadása volt, de nála a belső látomás olyan erőteljesen átformálta a kívülről jövő benyomásokat, hogy festészete akarva-akaratlanul az európai művészet újabb törekvéseivel (posztimpresszionizmus, expresszionizmus stb.) került rokonságba.

4. *Vihar a Nagy Hortobágyon. 1903*

Szakadatlanul utazva Magyarország, a Monarchia, Európa, Ázsia, Afrika tájain, olyan motívumokat keresett, amelyek alkalmasak belső látomásának tolmácsolására. A Hortobágy az ő romantikus lénye számára

az ellentétek vad összecsapásának színtere: sötét viharfelhők úzik el az aranyló napsütést, a gyanútlanul merengő pásztor, mögötte a száguldva menekülő ménes és az ostorukkal csapkodó csikósok jelzik sötétség és világosság, lét és elmúlás, jó és rossz örök harcát.

5. *Sétakocsikázás újholdnál Athénben. 1904*

A görög főváros is az ellentétek élményével ajándékozta meg. Az éjszakai égbolt hideg sugárzása vetélkedik a mesterséges fények meleg sárgáival és vöröseivel — akárcsak Raffaello vatikáni freskóján (egy misztikus sugallat azt ígérte Csontvárynak, hogy a nagy reneszánsz mestert is felülmúlja). Az utcai élet eleven nyüzsgése fölött pedig magányosan és fenségesen áll a nagy idők részese és tanúja, az Akropolisz.

6. *A Nagy Tarpatak völgye a Tátrában. 1904—5*

Számos kisebb festői feladat sikeres megoldása után érkezett az idő az emberfölötti vállalkozáshoz méltó, hatalmas kép megfestésére, egy hatalmas motívumról. „A középormon levő eleven sziklák világítása és a mélységnek kifejezhetetlen távlata hatott rám” — írta önéletrajzában. De a közeli virágok változatos szépségére is figyelt. A sok részlet mégis egyetlen nagy sodrású kompozícióvá állt össze az 5 méternél szélesebb vásznon. A kísérlet sikerült.

7. *A Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben. 1904*

Nagy távlatokat nemcsak a természet kínál, hanem az emberiség múltja is. A letűnt dicsőség siratása gyűjtötte egybe a tarka sokaságot a falmaradványokhoz. Bizonyos, hogy Csontváryt nem a látvány vonzotta elsősorban, hanem a jelenetben rejlő jelképes értelem. Pedig a telten harsogó színeknek milyen tobzódását nyújtja a kép! Értékelői a keleti mesék képzeletgazdagságához hasonlították ezt a részletező, még a tárgyakat is megelevenítő festészetet.

8. *Panaszfal — részlet: az öreg*

A kép bal szélén áll, nem is elől, ruhájának színe viszonylag tompa, mégis ő a legemlékezetesebb szereplő. Ő testesíti meg a gyászt. Teste — mint általában valamennyi alaké — súlytalan ruhacsomó, keze csonttalanok, erőtlenek. A kifejezés sűrűsödési pontja a fej, a könnyektől szinte elázott, kusza hajzatával, kisírt szemeivel. Alakjának hatását fokozza társtalansága. Bal felől szintén fehér szakállú aggastyánok — talán koldusok — részvétlen arckifejezéssel sorakoznak mellette.

9. *Panaszfal — részlet: anya gyermekével*

Ha az öregek a múltba fordulást képviselik a tömegben, a gyerekek nyilván a jövőt. A síró öreg ellentétpárjaként, egy térátló ellentétes végpontján, a jobb alsó sarokban erőteljes fiatal anya látható, keze fejére ültetett csecsemőjével. Sokan kifogásolták már a jobb kéz elrajzoltóságát, de itt nem is ez a lényeg, hanem a gyerek öreges, örömtelen, kékesen sápadt arca.

10. *Panaszfal — részlet: koldusasszony*

Ismét két gyerek a tömegből: csenevész, csúnyák, ijedt szeműek. Előttük a koldusasszony, mintha a mesék vasorrú bábája lenne. Ő a bánatba esettek és vigaszt keresők vámszedője, semmivel sem törődve, mohón számolgatja pénzdarabjait. Oldalán kulcs lóg, a félteni való vagyon jelképe. A hasztalan nyüzsgés, az átkos anyagiasság példázata a morális tanulság, amit levonhatunk a képből.

11. *Panaszfal — részlet: háttal állók csoportja*

Csontváry moralizál, eszméket hirdet, de mindig a festészet nyelvén. Az erőteljes színek mérlegelt harmóniákban csengenek össze, a vonalak dekoratívák és kifejezőek. Az elrajzolások ellenére is rendkívül beszédesek a gesztusok (pl. a szemüveges öregé), nagyszerűen jellemzettek az arcok (pl. a jobb oldali csoportnál). A nyomasztó jelenet egyetlen biztató részlete a természet egy darabkája: a benyúló faág a madárral.

12. *A taorminai görög színház romjai. 1904—5*

A tátrai panorámával párhuzamosan a festő egy még nagyobb (20 m²-es) látképen dolgozott, Szicíliaiban, szentől szemben a működő vulkánnal, az Etnával. Az előtérben az emberiség nagy múltjának hírmondója, a romjaiban is a szépségre emlékeztető színházépület, a háttérben a naplemente fenséges színjátéka. A színek tündöklésének titka az, hogy Csontváry — a francia posztimpresszionistákhoz, Gauguinhoz hasonlóan — mérészen egymás mellé helyezte a kiegészítő színeket: a lilát és a sárgát, a pirosat és a zöldet, a kéket és a narancsvöröset.

13. *Baalbek. 1906*

A fénytelítettségű színeket és teljesség-igényének kielégítését keresve jutott el a libanoni Baalbekbe, ahol az ókorban a napistennek emeltek templomot. „...hajnalban álmomból felriasztott egy fény, mely tűzvörösből húzódtott le a magas Libanonról, belángolta a Héliosz oszlopait aranylehelettel s átkarolta a Bacchus, Antonius és Vesta templomait világító színekkel. Önmagától előállott a világ legnagyobb *napút*, plein air motívuma.” Ehhez méltó a mű mérete is: 315×714 cm.

14. *Baalbek — részlet*

A kép tele van a valóság részleteinek pontos megfigyelésével, az épületek látványa teljesen megegyezik a fotolencse rögzítette objektív képpel — mégis mérhetetlenül több egyszerű tény-rögzítésnél, naturalizmusnál. Az átélés ereje, a belső azonosulás a költészet szférájába emeli a motívumot. Három hatalmas festményével (Tátra, Taormina, Baalbek) Csontváry kiállt a világ elé, hogy bámulatba ejtse. 1907-es párizsi kiállítására alig egy-két ember figyelt fel. És így járt budapesti bemutatkozásával is.

15. *Zarándoklás a cédrushoz Libanonban. 1907*

Magára maradt, pedig mélységesen hitt benne, hogy küldetése: „bátorítólag, kiengesztelőleg s összetartásra buzdítólag hatni” az emberiségre. Ennek a szerepnek

jelképe az évezredekkel dacoló libanoni cédrus, amely égbe nyúló koronájával eleven kapocs emberek és a világot teremtő, fejlesztő energia között. A hozzá zárándoklóknak oltalmat, megkönnyebbülést nyújt.

16. *Zarándoklás — részlet: a teljes korona*

A faóriás szabályos, zöldellő koronájával védelmet adóan terül szét a sokaság fölött. Pedig törzse csupa seb, ágait meggörbítették, letördelték, kergét lehántották a viharok.

17. *Zarándoklás — részlet: a korona közepe*

Az egyik csonka ágon fekete madár gubbaszt, és míg az alkonyi napsugártól fellángolnak körülötte a színek, magányos magasából letekint a zarándokokra.

18. *Panaszfal — részlet: három fiatal éneklő figura*

Mielőtt ezt a sokaságot közelebről megnéznénk, emlékezzünk vissza a jeruzsálemi panaszfalhoz zarándokolt emberek tarka összevisszaságban nyüzsgő, de pontos rajzzal elkülönített és egyénített, életszerű figuráira.

19. *Zarándoklás — részlet: a táncolók*

A cédrus körül táncolók elmosódott, arctalan figurái még csonttalanabbak, súlytalanabbak amazoknál, s nem önálló egyéniségek, hanem egy életérzés jelképes kifejezői. Mint ahogy jelkép mögöttük a két ló is — a színskála két végtetes ellentétének, a fehérnek és a feketenek képviselői —, valamint a cédrusfa kettős törzse. Az előtérben lovagló, kék köpenyes nőalak pedig a kis Jézust szoptató Mária emlékét idézi.

20. *Mária kútja Názáretben. 1908*

Ez a kép, bár festői felfogásában, szín-összetételében rokon a korábbiakkal, valamiben mégis más: a körvonalak szerepe megnövekedett. Alig akad fokozatos tónusátmenet. A nagyjából egynemű színfoltokat keregető vonalak hajladozó ritmusa a szecesszió stilizáló

törekvéseire emlékeztet. A motívumok jelentése ezúttal is jelképes. A víz az élet eleme. Ebből merítenek az emberek, isznak az állatok.

21. *Mária kútja — részlet*

Csupán egyvalaki tölti korsójából az éltető vizet befelé, a medencébe. Ez a figura felfogható a művész önarcképének is.

22. *Marokkói tanító. 1908*

Önarckép jellegű — bár vonásaiban nem pontosan az — a pusztában könyvvel és bottal járó tanítómester is. Szelíd próféta, aki nem fölforgatni akarja a világot, hanem megváltani.

23. *Magányos cédrus. 1907*

A művész személyiségének igazi mása azonban nem emberi alak. A fa a mesékben és az ősi mítoszokban az élet jelképe: életfa. Az itt ábrázolt cédrus valóban létezett, 1800 méter magasságban, Tripoli fölött a hegyekben; a művész beleélő képessége révén azonban emberi tulajdonságokkal — a mindenk fölé magasodó fenség és a fájdalmas magány érzésével — telítődött.

24. *Magányos cédrus — részlet*

Emellett festőileg is legtökéletesebben megoldott műve. A színek merész és egyúttal finom fokozatai nagyszerűen érzékeltetik a levegő-perspektívát, amely „a legnagyobb tudomány ezen a világon”. Velük csak a rajz választékos szépsége vetekedhet. Ennek a képnek az értékeit még a festő legádázabb gúnyolói és becsmérői is elismerték. Sajnos sokan voltak.

25. *Tengerparti sétalovaglás. 1909*

Csontváry utolsó festménye. Utolsó erőfeszítés az egyensúly megteremtésére. A soha be nem teljesedett boldog aranykor idilljének képe. Nyugodt vizű kék

öböl partján, mesebeli hangulatban, gondtalan társaság áll vagy poroszkál madárszerűen kecses lovak hátán. Az egyik szakállas figura talán maga a festő — a valószínűség életben szigorú aszkéta, aki minden egyéni örömről lemondott a közösség szolgálatáért.

26. *Tengerparti sétalovaglás — részlet*

A színek ezúttal nem kelnek harcra egymással, sehol semmi ellentét. Borongós szürkületi hangulat foglalja egységbe az egészet. A letűnő nap búcsúzó sugarai a hegyoldal meleg vöröseivel üzennek.

27. *Tengerparti sétalovaglás — részlet*

Tíz évet élt még Csontváry gőgös, de szelíd megszállottként. A józan realitásoktól már teljesen elszakadt gondolatait ez idő alatt szavakkal, néhány rajzzal fejezte ki, ecsetet többé nem fogott.

1919. június 20-án halt meg. Teljesen elfelejtették. 1930-ban, 1946-ban, majd 1958-ban fedezték fel újból, nemcsak itthon, hanem külföldön is. 1963-as emlékkiállítása viharos sikert aratott, és azóta népszerűsége kikezdhetetlen. Főművei pécsi múzeumában és a Magyar Nemzeti Galériában láthatók.

28—29. *Impresszum és zárókoeka*